

**FEMİNİST ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE GÜVENLİK
VE BARIŞ: SURIYE İÇSAVAŞI VE KADINLAR**

**SECURITY AND PEACE IN FEMINIST INTERNATIONAL
RELATIONS: THE SYRIAN CIVIL WAR AND WOMEN**

Bulut GÜRPINAR*

ÖZ

1980'lerde uluslararası ilişkiler alanında eleştirel söylemler artmaya başlamış, feminist uluslararası ilişkiler yaklaşımları disipline katkıları ile bu alanda yer edinmeye başlamıştır. Toplumsal cinsiyetçi bakışın uluslararası ilişkilere katılması ile yüksek/alçak politika (high/low politics) ayrımı, devlet, savaş, güvenlik gibi cinsiyetçi yaklaşım içeren temel konularda tartışmaların artması sağlanmıştır. Özellikle güvenlik alanında kadının görünür kılınma çabası ve kadın deneyiminin katkısı uluslararası ilişkilerde güvenliğe bakışı derinleştirmiş, disiplinindeki maskülen değerlerin sorgulanmasını sağlamıştır. Bu çalışma, feminizmin şiddet, güvenlik ve barış kavramlarına yaklaşımını ve uluslararası ilişkiler alanına getirdiği eleştirileri sergilemeye çalışacaktır. Teorinin ardından uygulama kısmında ise Suriye'deki içsavaş nedeniyle kadınların durumu, kadınların ifadeleriyle birlikte incelenecektir. Böylece çalışmada, güvenlik, şiddet ve barışın anlamı feminist uluslararası ilişkiler kavramsallaştırması açısından teori ile uygulama birlikte değerlendirilerek tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası İlişkiler, Feminist Teori, Pozitif Barış, Güvenlik, Suriye.

* Arş. Gör. Dr., Gebze Teknik Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Strateji Bilimi Bölümü, Kocaeli, bulutgurpinar@gmail.com

* Makale Geliş Tarihi: 15.05.2017
Makale Kabul Tarihi: 11.09.2017

ABSTRACT

The 1980s saw a rise in critical discourse in the field of international relations, while feminist theory gained a foothold thanks to its contributions to the discipline. The emergence of a social gender perspective in international relations has increased the debate on many fundamental gendered issues, including the distinction between high/low politics, the state, war and security. On the issue of security, in particular, efforts to give women visibility and the contribution of the female experience have deepened security perspectives in international relations, ensuring that the discipline's masculine values are questioned. This study will attempt to analyze the feminist approach to concepts of violence, security and peace and to explore feminist critiques of international relations. The literature review will be followed by the methodology in which the conditions of Syrian women as a result of the Syrian Civil War will be examined together with statements from the women themselves. Thus, the study will use both theory and practice to evaluate feminist conceptualizations of security, violence and peace in the discipline of international relations.

Keywords: International Relations, Feminist Theory, Positive Peace, Security, Syria.

GİRİŞ

1980'lere kadar uluslararası ilişkiler disiplini, realist teori çerçevesinde bireyden çok devlet düzeyinde analizlerle savaş ve çatışmaların sebepleri ile bunların çözümlerine odaklanmıştır. Dış politika yapımını demokratikleştirerek toplumu elitlerin kontrolünden çıkarıp vatandaş-özne konumuna yükseltme vaadiyle ortaya çıkan uluslararası ilişkiler disiplini için, bireyden ziyade devleti yüceltmek oldukça ironiktir (Hill, 1999: 107). 1980'lerde uluslararası ilişkiler kuramlarında "üçüncü tartışma" olarak adlandırılan kırılmalar (Lapid, 1989: 235), eleştirel kuramcılar ve post modernistler gibi feminist teorinin de disiplinin içerisine girmeye başlamasına neden olmuştur (Sylvester, 2002: 8). Feminist teori, kadın ve toplumsal cinsiyeti ihmal eden analizleri eleştirerek disiplinin temel kavramlarını yeniden sorgulamaya açmıştır. Bireyselliği ve toplumsallığı öne çıkaran yaklaşımların desteklenmesi, konu çeşitliliğinin artması, aktör tipolojisinin genişlemesine paralel, feminist teori de disiplin içerisinde giderek

daha fazla dikkat çekmeye ve etki alanına sahip olmaya başlamıştır (Whitworth, 1994: 15). Zamanla feminist teori çatısı altında, uluslararası ilişkiler alanında kadının özgürleşmesinin yollarına ilişkin farklı görüşler üreten liberal feminizm, Marksist feminizm, post-modern feminizm, inşacı feminizm, postyapısalcı ve postkolonyal feminizm gibi yeni eleştirel akımlar gelişmiştir. Ancak bu çalışma pratikle birlikte teoriyi incelemeyi amaçladığı için yalnızca genel olarak feminist teorinin güvenlik, şiddet ve barış konularındaki çıkarımlarına değinecektir.

Uluslararası İlişkiler, devlet başkanlarının, diplomatların, askerlerin, bir anlamıyla aktörlerin çoğunlukla erkek olduğu ve “savaşçı”, “korkusuz”, “cesur” benzeri maskülen değerlerin ön planda tutulduğu bir disiplin olarak değerlendirilebilir (Blanchard, 2003: 1289). Realist düşüncede analizler “kadınsı” doğayı boyunduruk altına almak için “erkeksi” iktidarı kurmak/korumak bakış açısıyla devleti genellikle “kontrol” teması çerçevesinde incelenmiştir (Tickner, 1988: 432). Uluslararası ilişkiler alanında ve özellikle politik söylemde erkekler koruyucu konumda rol alırken kadın kimliği genellikle güçsüz ve savunmasız tasvir edilmiştir. Bu bakış açısının bir uzantısı olarak ilerleyen yıllarda konu bakımından da cinsiyetçi ayrımlar yapılmaya başlanmıştır. Uluslararası ilişkilerdeki “yüksek politika” olarak adlandırılan güvenlik ve askeri politikalar ile çevre, insan hakları, azınlık hakları, küreselleşme, nüfus artışı gibi bireyler arası ilişkileri inceleyen “alçak politika” ayrımı, özünde cinsiyetçi bir yaklaşım taşımaktadır. Bu cinsiyetçi ayrımın uzantısı olarak yüksek politika alanı, erkek değerlerle bezenerek erkeklerin kontrolüne bırakılırken, kadınlar daha çok alçak politika alanında kabul görmüştür.

Kadın bakış açısı ile uluslararası ilişkilerin ve disipline ait bütün kavramların tekrar gözden geçirilerek sorgulanması gerekliliğine vurgu yapan feminist uluslararası ilişkiler, maskülen düşünüş ve uygulamaların değerlendirmesini yaparak eleştirel bir karşı duruş sergilemektedir (Peterson ve Runyan, 1999: 40). Feminist teori, uluslararası ilişkiler disiplinine “prens”lerin ön planda tutulduğu patriarkal kimlik eleştirisi ile katkıda bulunmaktadır (Steans, 1998: 47). Özellikle dış politika yapım sürecinde var olan kadın ve erkek eşitsizliği, bu politikaların çözümlenmesi kısmında da eşitsizliği beraberinde getirmiştir. Eril söylemlere toplumda “güç” ile bütünleşik algılanarak rağbet edilmesi, iktidar blokunu güce ve maskülenliğin kutsanışına yöneltmiştir. Uluslararası ilişkileri güvenliğe; güvenliği, yalnızca devletin güvenliğine, yurttaş kimliğini ise “iyi bir asker”e indirgemiş bakış açısına feminist teori nasıl bir dönüşüm getirebilir? Feminist teori uluslararası ilişkilerde alanın temel kavramlarına eleştirel yaklaşımı ile sistematik bir değişimin tetikleyicisi olmuş, bunun da ötesinde kadının görünür kılınmasını sağlamıştır.

Uluslararası ilişkilerde, kadının görmezden gelinemeyeceğine ilişkin artık temel bir kabulün varlığı sevindiricidir. Bu bakış açısı uluslararası kurumlarla ve hukuksal altyapıyla güçlenerek desteklenmektedir. 1915 yılında düzenlenen Büyük Barış Konferansı ile “Barış ve Özgürlük için Kadın Birliği” (Wilpf)’nin kurulması ilk uluslararası kadın girişimi olarak değerlendirilmektedir (Pettman, 2004: 85). Ardından, Birleşmiş Milletler (BM) içinde 1947’de “Kadının Statüsü Komisyonu” (*The Commission on the Status of Women*), 1979’da ayrı bir örgüt haline gelen Kadına Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi (*Committee of the Elimination of Discrimination Against Women: CEDAW*) kurulmuştur. “BM Kadın İçin Gelişme Fonu” (*UN Development For Women: UNIFEM*), “Kadının Gelişimi İçin Uluslararası Araştırma ve Eğitim Enstitüsü” (*International Research and Training Institute for Advancement of Women: INSTRAW*) ve 1975 ile 1995 arasında Dünya Kadın Konferansları serisi kadın haklarının uluslararası alanda kabülü açısından sağlanan başarılarından yalnızca bir kaçıdır (Reanda, 1999: 51-52 ve Zwingel, 2012: 116).

Savaş ve çatışmalarda kadının durumu ile ilgili önemli bir gelişme ise BM Güvenlik Konseyi’nin 2000 yılı 1325 sayılı kararıdır. Bu karar birçok tespiti bir araya getirerek öncelikle silahlı çatışmalardan olumsuz etkilenenlerin büyük çoğunluğunu sivillerin, özellikle kadın ve çocukların oluşturduğunu belirtmiştir. Ayrıca bu kararda kadınların evlerini terketmeye ya da ilticaya zorlanmaları, savaşımlar ve silahlı unsurlar tarafından giderek daha fazla hedef haline gelmeleri konusundaki endişeler belirtilmiştir. Kadınların çatışmaların önlenmesi, çözümlenmesi ve barışın tesisindeki önemli rolleri vurgulanmıştır. Son olarak, barış ve güvenliğin korunması ve ilerletilmesine yönelik çabalara kadınların dahil edilmelerinin ve eşit katılımlarının önemi, çatışmaların önlenmesi ve çözümlenmesiyle ilgili kararların alınmasında rollerinin artırılmasının gerekliliği vurgulanmıştır. Karar, BM’ye üye devletleri, çatışmaların önlenmesi, yürütülmesi, çözümlenmesiyle ilgili ulusal, bölgesel, uluslararası kurum ve mekanizmalarda kadınların bütün karar verme süreçlerinde daha fazla temsil edilmelerini sağlamaya teşvik etmiştir (BM, 2011). Böylece, barışın tesisine yönelik karar verici mekanizmalarda kadının varlığının güçlenmesi ve kalıcı barışın sağlanması desteklenmektedir. Gerçekten de savaşta sivil kayıplara bakıldığında kadın ve çocukların oranının %90'lara ulaştığı görülmektedir (Pankhurst, 2010: 48). Ancak burada karşılaşılan bir diğer önemli sorun, sıklıkla kadınların çocuklarla birlikte kümelenmesidir. Kadını çocuktan ayıramama durumu, kadını korunmaya muhtaç, kendi başına çözüm üretmede aciz bir kimlikle pekiştirmekten öteye gitmemekte, kadınların yalnızca kadın kimliğinden ötürü yaşadığı özel sorunlara eğilmeyi zorlaştırmaktadır.

Türkiye’de feminist uluslararası ilişkilerle ilgili çalışmalar son yıllarda artmaya başlamıştır.¹ Bu birikime, teori ile pratiği birlikte değerlendirerek katkı yapmayı amaçlayan bu çalışma, Suriye İçsavaşı’nı feminist teorinin perspektifiyle ele alırken kadın deneyimlerinden kendi aktardıklarının derlenmesi ile kadının sesine yer vermeye çalışmıştır. Çalışma, Suriye’de kalıcı barışın sağlanması için vazgeçilmez bir öge olan kadınlara yönelik son dönemde gerçekleştirilen düzenlemelere değinerek gelecek için umuda katkı yapmayı amaçlamıştır. Çalışmanın planında öncelikle feminist teorinin uluslararası ilişkiler disiplininde, özellikle güvenlik, şiddet ve barışa yönelik kavramsal açılımı, disipline katkıları ve uluslararası ilişkiler içerisinde konumlanması değerlendirilecektir. Ardından günümüzde yaşanan önemli güvenlik sorunlarından Suriye İçsavaşı ile kadınların durumu, barışın sağlanabilmesi açısından teorinin rehberliğinde incelenecektir.

1. GÜVENLİK TARTIŞMALARI

1990’larla birlikte uluslararası ilişkilerde 20. yüzyılın baskın paradigması olan geleneksel realist teoriye yönelik eleştiriler, başta güvenlik konusu çerçevesinde yükselmeye başlamıştır. Feminizm 1990 sonrası “ötekileşme sürecine direnmenin bir aracı” olarak (Keyman, 2000: 241) ön plana çıkmaya başlamış, uluslararası ilişkilerde bütün alanların bir revizyon sürecinden geçirilmesi, toplumsal cinsiyetçi bir bakışla ele alınarak bunların temelinde yatan patriarkal eğilimi değiştirmeye yönelik adımlar atılması üzerinde durulmuştur (Koyuncu, 2012: 117). İlk olarak, akademisyenler, uluslararası ilişkilerde “yüksek-alçak” (*high/low*) politika ikiliğinin, devletin dış politika gündemlerini nasıl geliştirdiklerini açıklayamadıklarını belirtmiştir (Ripsman, 2004). Akademisyenler, alçak politika altında değerlendirilen konulara ilişkin

¹ Türkiye’de feminist uluslararası ilişkiler alanındaki çalışmalardan bazıları şöyledir: Sevgi Yöney (1996), “Uluslararası İlişkiler, Feminizm ve Türkiye”, Faruk Sönmezoğlu (der.), *Değişen Dünya ve Türkiye*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, s. 103-121; Nüket Kardam (2003), “Toplumsal Cinsiyet Perspektifiyle Uluslararası İlişkiler”, Ayhan Kaya ve Günay Göksu Özdoğan (der.), *Uluslararası İlişkilerde Sınır Tanımayan Sorunlar, Göç, Yurttaşlık, İnsan Hakları, Toplumsal Cinsiyet, Küresel Adalet ve Güvenlik*, İstanbul: Bağlam Yayınları, s. 299- 332; Erdem Özlük (2007), “Feminist Yaklaşım”, Haydar Çakmak (der.), *Uluslararası İlişkiler “Giriş, Kavram ve Teoriler”*, Ankara: Platin Yayınları, s. 198- 204; Muhittin Ataman (2009), “Feminizm: Geleneksel Uluslararası İlişkiler Teorilerine Alternatif Yaklaşımlar Demeti”, *Alternatif Politika*, 1 (1), s. 1-41; Özlem Tür ve Çiğdem Aydın Koyuncu (2010), “Feminist Uluslararası İlişkiler Yaklaşımı: Temelleri, Gelişimi, Katkı ve Sorunları”, *Uluslararası İlişkiler*, 7 (26), s. 3-24; Özlem Tür ve Çiğdem Aydın Koyuncu (2014), “Uluslararası İlişkilerde Toplumsal Cinsiyet”, Evren Balta (der.), *Küresel Siyasete Giriş*, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 221-238; Mine Egbatan ve Gonca Şahin (2014), “Uluslararası İlişkilerde Feminist Yaklaşımlar”, Metin Şahin ve Osman Şen (der.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri Temel Kavramlar*, Ankara: Kripto Kitaplar, s. 251-280; Mehmet Evren Eken (2014), “Feminizm, Maskülenite ve Uluslararası İlişkiler Teorisi: Uluslararası Siyasetin Toplumsal Cinsiyeti”, Ramazan Gözen (der.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, s. 443-492; Fazlı Doğan ve Duygu Özlük (2016), “Feminist Uluslararası İlişkiler ve Uluslararası İlişkiler Eleştirisi: Cinsiyet, Devlet ve Güvenlik”, *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16/32, s. 43-60.

politikaların modern devlet için giderek daha önemli bir politika hedefi olduğuna işaret etmiştir. İkincisi, uluslararası topluluğu birçok devlet, alt-devlet ve devlet dışı düzeyde birbirine bağlı olarak tanımlayan teoriler, akademik söylemde giderek daha fazla kabul görmeye başlamıştır. Ayrıca, akademisyenler devletin uluslararası siyasetteki tek aktör olduğu varsayımına meydan okumuş, hükümetler arası örgütlerin, ulusötesi aktörlerin ve bazı durumlarda bireylerin uluslararası ilişkilerde rollerinin yaygınlaşması nedeniyle alt - devlet ve devlet dışı aktörlerin uluslararası alanda konumunun öneminin arttığını vurgulamıştır. Diğer yandan küreselleşme ile birlikte kültürel tanımlamalar ve uluslararası suç organizasyonlarının artışına paralel, uluslararası ilişkiler ve güvenliğin “küresel” boyuta taşınması ihtiyacı tartışılmış, böylece “güvenlik” kavramının boyutunun genişlemesi söz konusu olmuştur. Çevre, küreselleşme, uluslararası terör, göç gibi yeni alanların uluslararası ilişkilerde incelenmeye başlaması, güvenliğin de kapsamını genişletmiştir.

Feminist teorinin güvenlik kavramına eleştirileri uluslararası ilişkiler disiplininin temeline yönelik yaklaşımlardan bağımsız olarak değerlendirilemez. Feminizmin, tıpkı güvenlik gibi oydaşılmış genel bir içerikten yoksun oluşunun (Stancich, 1998: 125) yanı sıra toplumsal cinsiyet olgusunun da tek bir içeriğinin bulunmaması (Hutchings, 2000: 111) bu kesişim alanını (feminist teoride güvenlik) tanımlamayı zorlayan başlıca unsurlardandır. Tarihte tıpkı dünya savaşlarında olduğu gibi, ihtiyaç duyulan zamanlarda, Wolfers’ın ifadesiyle (1952: 485), “kazanılmış değerlere yönelik tehditler” gerçekleştiğinde güvenlik kavramının öneminin ve kavrama atıfların arttığı görülebilir. Uluslararası ilişkilerin temel kavramı olan güvenliği, farklı yaklaşımların değerlendirmesi ile ele aldığımızda karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır:

Tablo 1: Genişletilmiş Güvenlik Kavramı

Güvenlik Kavramları	Gösterilen (Kimin güvenliği?)	Risk Altındaki Değer (Neyin güvenliği?)	Tehdit Kaynağı/Kaynakları (Kimden/Neden Koruma)
Ulusal Güvenlik (siyasi, askeri boyut)	Devlet	Egemenlik, Toprak bütünlüğü	Diğer devletler, terörizm (devlet dışı aktörler)
Toplumsal Güvenlik	Milletler Toplumsal gruplar	Ulusal birlik, Kimlik	(Devletler) Milletler, göçmenler, yabancı kültürler
İnsan Güvenliği	Bireyler, İnsanlık	Beka, Hayat Kalitesi	Devlet, küreselleşme, küresel çevre sorunları, doğal afetler, terörizm
Çevresel Güvenlik	Ekosistem	Sürdürülebilirlik	İnsanlık

Cinsiyet Güvenliği	Cinsiyet ilişkileri, yerli halk, azınlıklar	Eşitlik, kimlik, dayanışma	Ataerkillik, totaliter/erkekelci kurumlar (hükümetler, dinler, elitler, kültür),
--------------------	---	-------------------------------	---

Kaynak: Spring, 2002: 877.

Feminist teorinin güvenlik alanına en önemli katkısı “cinsiyet güvenliği” kavramının değerlendirmeye alınmasıdır. Feminist teori, devlet içerisinde gücün dağılımında güvenlik yapısından daha fazla cinsiyetleştirilen başka bir yer olmadığını belirterek kadınların, uluslararası ilişkilerin hem pratiğinde hem de teorisinde dışlanmışlığını eleştirmiştir (Terriff, 1999: 91). Dişilik ve erkeklik ayrımında, sosyal öğrenilmiş davranışların belirleyiciliği olduğu vurgusuyla “toplumsal cinsiyet” (*gender*) kavramını (Peterson ve Runyan, 1999: 5) kullanan feministler, cinsel kimliklerin toplum tarafından inşa edildiğine dikkat çekmiştir. Devleti merkeze alan, güvenlik anlayışını da askeri temele indirgeyen tanımlamalar yerine, bireysel ve toplumsal güvenliği de içeren ortak güvenlik anlayışına geçiş feminist teorinin önerilerinden biridir (Peterson, 1992: 31). Cynthia Enloe, önemli bir tespitle, güvenliğin gerçekte neyi koruduğunu sorgulamıştır. Enloe, güvenliğin aslında devletten çok, hâkim erkek egemen düzeni koruduğunu belirterek bu kavrama karşı çıkmıştır (Enloe, 1989: 31).

Temel aktör olarak devletin ele alınmasının yanı sıra güvenlik literatüründe erkeğe özgü bakış açısının hegemonyasına karşı çıkış, feminist teorinin bir diğer temel noktasını oluşturmuştur (Gürpınar, 2016a). Ann J. Tickner (1992: 28), hem güvenlik hem de ekonomik ve çevresel güvenlik alanında cinsiyet vurgusunu ele alırken, kadınların güvenlik literatüründe nadiren fark edildiğini belirtir. Hatta öyle ki, güvenlikte kadının rolü bile belirsizdir: “devlet ve erkekleri güvenliği korur ve tanımlarken, güvenliğin korunmasının koşullarında kadınların kontrolü çok azdır” (Tickner, 1992: 30). Feminist uluslararası ilişkilerin toplumsal cinsiyet perspektifiyle güvenliğe katkıları, diğer kavramsal tartışmalarla birlikte, uygulamada da kadının rolünü erkekle eş değer kılmaya dönük adımları ile birlikte düşünülmelidir.

2. ŞİDDET VE BARIŞ KAVRAMLARI

Güvenliğin önemli bir yönü olan “şiddet”in tanımlanmaya çalışılması, güvenliğin anlamına önemli bir katkı yapmaktadır. Johan Galtung, yapısal emperyalizmi inceleyen bir makalesinde şiddet unsurunun üzerinde durarak “doğrudan” ve “dolaylı/yapısal” şiddet ayrımı yapmaktadır (Galtung, 1969: 171). Doğrudan şiddet, zarar, üzüntü, ızdırap yaratmak niyetiyle uygulanan saldırı, bazı durumlarda silahlı saldırı, savaş olarak görülebilir. Yapısal şiddet ise, doğrudan fiziksel saldırıyı gerektirmeyen ölüm ve ızdırap ile sonuçlanabilecek politikalar, açlık, hastalık, eşitsiz yapı ve ezici güç ilişkileri ile beslenen şiddet olarak tanımlanabilir (Galtung, 1969: 171). Feminist uluslararası

ilişkiler Galtung'un tanımlamasından hareketle, kadınların güvenlik alanında sadece doğrudan şiddette değil, ona ek olarak ve daha çok yapısal şiddete maruz kaldıklarını vurgulamıştır. Cynthia Weber, daha baştan tanımlamalardaki sorunlu alanlara dikkat çekerek, şiddetin bütün biçimlerini meşrulaştıran düzeylerde ayrımcılığa ve denetimlerin erkek egemen yapısına vurgu yapmıştır. Ona göre (Weber, 2001: 86), realist devlette geçerli olan realist güç ve güvenlik kavramları, kadınları dışlayan, erkeğe üstünlük sağlayan eril yapılardır. Kaldı ki, doğrudan şiddetin fiziksel etkilerinin kolayca tespit edilebilmesine karşılık dolaylı şiddetin tespiti ve bunu engellemeye dönük somut tedbirlerin alınabilmesi, görece bir zorluk taşımaktadır. Özellikle bu çalışmada da görülebileceği gibi savaş durumlarında, bu şiddet biçimleri birbirinin içerisine girmekte ve birbirinden beslenmektedir.

Uluslararası ilişkilerin birçok kuramsal alanı gibi güvenlik alanının erilliğine karşın, barış ve çatışma çözümü, genellikle feminen kalıplarla ilişkilendirilir. Aslında toplumsal cinsiyet konularında tarafsız bir duruş sergileyerek barış nasıl sağlanır, güvenliğin korunması için neler yapılmalıdır sorularının altında, kadınlar savaştan nasıl etkilenir, yapısal şiddet nasıl engellenir ve benzeri sorulara da yanıt aranmalıdır. Kuramsal açıdan kadınların yaşamları, deneyimleri ve toplumsal cinsiyetçi ayrımların barışa yönelik sonuçları oyalayıcı ve zaman kaybı olarak değerlendirilir (Tickner, 1994: 43). Oysa, Tickner'in de belirttiği gibi (1994: 51), feminist teoride güvenliğin küresel boyutta ve daha az statik bir bakışla ele alınması gerekir.

Barış çalışmaları ile anılan Johan Galtung, barışı “pozitif barış” ve “negatif barış” olarak iki kategori altında kavramsallaştırmıştır (Galtung, 1996). Negatif barış, örneğin ateşkes ilanının hemen ertesinde gerçekleşen, şiddetin yokluğuna işaret eder. Pozitif barış ise, ilişkilerin restorasyonunu, bütün nüfusun ihtiyaçlarına hizmet eden sosyal sistemlerin oluşturulmasını ve çatışmanın yapıcı çözümünü içerir. Barış, yalnızca herhangi bir çatışmanın olmaması anlamına gelmez, ayrıca her biçimiyle şiddetin olmamasını kapsar. Bu nedenle, barış, insanların şiddet içermeyen şekilde etkileşime girdiği ve çatışmalarını olumlu bir şekilde yönettiği zeminlerde sağlanabilir. Güvenlik tanımında negatif barış anlayışını yansıtan “çatışmanın yokluğu”ndan farklı olarak feministler, sonuç değil bir süreç olarak değerlendirdikleri pozitif barış kavramıyla, yapısal şiddetin olmadığı bir sistem tasavvuru sunarlar. Tickner'e göre (1992: 128), “gerçek güvenlik, hem savaşın olmaması hem de adaletsiz sosyal ilişkilerin, özellikle de adaletsiz toplumsal cinsiyet ilişkilerinin, ortadan kaldırılması demektir.” Diğer bir deyişle barış, ulusal ve uluslararası alanda savaşın, şiddetin ve düşmanlıkların olmamasının yanında bir toplumda sosyal ve ekonomik adaletin, eşitliğin, insan hakları ve temel özgürlüklerin güvence altına alınmış olması halidir (Shepherd, 2009: 208). Gerçek anlamda barıştan, ancak kadınların her alanda erkeklerle eşit

biçimde hak ve özgürlüklere sahip olduğu, sosyal adaletin, ekonomik eşitliğin, fırsat eşitliğinin sağlandığı bir toplumda sözedilebilir.

Özellikle feminist teoride karar alma mekanizmalarında kadınların barış ve işbirliğini destekleyen bilgi ve düşüncelerinin öne çıkarılması, bunları ifade edebilmelerinin desteklenmesi önemlidir (Reardon, 1993: 19-20). Ancak bu katılım gerekli olsa da yeterli olmayabilir. Feminist teoride barış çalışmaları ile öne çıkan Mary Burguiers, erkeklerin saldırganlığı nedeniyle savaşa, kadınların ise barışçıl ve anaç doğaları nedeniyle barışa yöneldiği basmakalıp inanışa (stereotip) yönelik, feministlerin üç yaklaşım geliştirdiğini vurgulamıştır (1990: 3-9): Bu iki kalıbı kabul etmek, toplumsal cinsiyetçi ayrımları reddetmek, ya da iki kalıbı da reddederek militarizme yönelik eleştiriler temelinde bir bakış açısı geliştirmek. Feminist çalışmalar, kadınların doğal biçimde barış ile bağlantılı olduğu söylemine itiraz etmekte, kadınların savaşa verdikleri katılım, destek ve ilhamın kadın kimliğinin barış ile özdeşleşmesi ile dengelendiğini savunan söylemlere de karşı çıkmaktadır (Blanchard, 2003: 1290). Kaldı ki maskülen nitelikte söylem ve davranışlar bazen kadınlar tarafından da benimsenerek kullanılmakta, kadınlar her zaman barışçıl olmaya istekli görünmemektedir. Burada önemli olan cinsiyet kalıplarından farklı olarak militarizme karşı kalıcı barışın sağlanabilmesi için gereken kanal ve yapıları kurumsallaştırma çabasıdır.

Feminist teorinin açılımıyla, güvenliği tehdit edebilecek unsurlara sahip olan yapısal şiddetin (iş alanında cinsiyet ayrımı, kadınların politik ve kültürel alanlardan dışlanması, pornografi, kadınların eğitim ve sağlık hizmetlerine ulaşmada yaşadıkları sorunlar gibi) kadın deneyimleri ile tespiti görece kolaylaşabilir, kalıcı barışın tesisi için önceden alınabilecek önlemlerle güvenlik pekiştirilebilir. Bu da ancak, öncelikle güvenliğin inşasında ve yazınında kadınların eş değer birer katılımcı olarak değerlendirilmesi ile olanaklıdır. Bu çerçeveden hareketle Suriye'deki çatışmalar ve Suriye'de kalıcı barışın tesisi için feminist uluslararası ilişkilerin güvenlik, şiddet ve barış tartışmalarını yol gösterici olabilir.

3. SURIYE İÇSAVAŞI VE KADIN

17 Aralık 2010'da Tunus'ta Muhammed Buazizi'nin kendisini yakmasının ardından özgürlük ve hak talebi temelli ayaklanmalar Arap dünyasına yayılmış, "Arap Baharı" olarak adlandırılan süreç başlamıştır. Suriye'de Beşşar Esad karşıtı gösterilere güvenlik güçlerinin şiddetle karşılık vermesi ile bu süreç Suriye'de kısa sürede içsavaşa dönüşmüştür. Halkın kendi içinde sivil ordular kurması, İŞİD'in bölgede mevzilenmesi, farklı devletlerin savaşa taraf olmaları, rejimin kimyasal silah kullanımı ile şiddet artarak günümüze kadar sürmüştür. Suriye'de 15 Mart 2011'den bugüne yaklaşık 11 milyon insan güvenlik arayışı içerisindeyken, 3,3 milyon insan ülke içinde yer değiştirmiş (IDP/*internally*

displaced persons), 5 milyon kişi ise komşu ülkelere ve ötesine sığınmak zorunda kalmıştır (Maurer, 2017). Günümüzde, kayıtlı Suriyeli mülteci sayısı 5 milyonu aşmış durumdadır ve bunların %48,5'i (bunun içerisindeki yaklaşık %23'ü 18-59 yaş aralığında olan) kadınlardan oluşmaktadır (UNHCR, 2017).

Arap ayaklanmaları ilk başladığında Suriye, Mısır, Libya, Yemen, Irak ve Tunus'ta kadınlar, devrime aktif olarak katılmış, alanlarda politik talepleri için mücadele etmiştir (Gürpınar, 2016b: 72). Bu ayaklanmalar, devlet ve halk arasında güç söyleminin doğasını değiştirirken diktatörlerin zeminini sarsmış ancak herkesi “belirsizlik” ile yüzleştirmiştir (Brynen, 2012:2).

Bu dönemde Suriye'deki kadınlar çatışmanın ön saflarında yer alsa da sesleri, yaşanan bütün dehşetin içerisinde eriyerek öne çıkamamış, kadınlar kendilerini ve topluluklarını korumak için varolan kaynaklarını tüketmişlerdir. Geçmişten miras alınan kadınlara dönük yapısal şiddete ek olarak topyekûn yıkımın içerisinde kadınların durumu kanıksanmışlık halinin ataletiyle yeterince tepki toplayamamıştır. Kadınların hak talep etme araçlarından yoksun olmaları, seslerini duyuramamalarının arkasında yer alan, eşitsizliği besleyen önemli bir sistem sorununun varlığına işaret etmektedir. Suriye'de içsavaş sürecinde, kadına yönelik şiddet, zaman zaman doğrudan gerçekleşirken, bütün sürece yayılan ve geçmişten gelen dolaylı bir yapısal şiddetin varlığının altı çizilmelidir. Eşitsiz yapı ve ezici güç ilişkileri ile kadınlar, bu coğrafyada ayaklanmalardan çok daha önce sistematik bir yapısal şiddetin içerisinde var olma mücadelesindedir. İş alanında cinsiyet ayrımı, politik alana katılımın sınırlılığı, pornografi, devletin eğitim, sağlık, güvenlik gibi en temel hizmetlerinden yararlanmada eşitsizlik, politik, ekonomik, hukuki ve kültürel ayrımcılığa tabi tutulmaları, yapısal şiddetin içerisindeki mücadelelerine örnektir. Ayaklanmalarla birlikte toplumsal dokuya nüfuz etmiş yapısal şiddet, bu kez doğrudan şiddete eklenerek, fiziksel bir müdahalenin aracı haline getirilmiştir. Suriye'deki çatışmalar sonucunda kadınlar, tutuklanmadan yakınlarını kaybetmeye, fiziksel ve ekonomik sıkıntılardan cinsiyete dayalı şiddete kadar pek çok zorlukla karşılaşmış ve karşılaşmaya devam etmektedir. Şiddetli çatışmalar başlamadan çok önce Suriye'deki kadınlar orantısız bir şekilde şiddete maruz kalmışlar ve hem kamusal hem de özel alanda susturulmuşlardır (IRC, 2014). Bunun nedeni kadınların erkeklerden daha aşağı olduğunu düşünen toplumsal ilişkilerin ataerki cinsiyete dayalı oluşumundan kaynaklanmaktadır. Kaldı ki, bu durum devlet tarafından yönetilen cinsiyete dayalı ayrımcı mevzuatla yıllarca desteklenmiştir. Suriye'de insan hakları alanında çalışan bir avukat olan Leyla Alodaat'ın ifadesiyle, “Yıllardır kadınlara, hukuka ve uygulamaya yönelik sistematik ayrımcılık, Suriyeli kadınları zayıf ve olumsuz bir konumda bırakmıştır. [Kadınlar] genellikle fiziksel ve psikososyal refahlarını ihmal eden bir kültürde yaşıyorlar” (Alodaat, 2014: 15). Bu baskıcı kültür, Suriye'de

kadınları geleneksel kalıplara hapsettiği için karşılaştıkları zorluklarla mücadele edebilecek araçlardan yoksundurlar. Arap Kadın Örgütü (Arab Women Organization) program koordinatörü Tahani Sa'di'nin sözleriyle “Kültürel açıdan Suriyeli kadınlar evin bakımını üstlenmek, akşam yemeği hazırlamak, ev temizliği yapmak, çocuk büyütme için yetiştiriliyor... Birçok kadın ev dışında çalışmanın konumlarını [itibarlarını] zedeleyebileceğini düşünüyor” (Simmons, 2017).

Topluma işlemiş bu doku, şimdi çalışmak zorunda kalan kadınlar üzerinde yoğun bir baskı oluşturmaktadır. Eşlerinin çalışmasından utanan bazı mülteci erkeklerin kendilerini yetersiz hissettikleri ve yaşanan tahammülsüzlük nedeniyle aile içi şiddetin arttığı kaydedilmektedir (Simmons, 2017). AFAD'ın 2014 yılında Türkiye'de barınma merkezlerinde bulunan kadınlar üzerine yaptığı bir araştırmada kadınların “çalışmama” tercihi açıkça ortaya çıkmaktadır, yoksulluk düzeyine karşın “kadınların hemen hemen yarısına yakını imkân sağlansa da üretime katılmak istemediklerini belirtmişlerdir” (AFAD, 2014: 9). Toplumsal dokunun kadınlar üzerinde baskısı, günümüzde açlık ile sonuçlanmaktadır. Aynı araştırmada (AFAD, 2014: 24-25), kadınların %64'ünün eğitim durumlarının en fazla ilkokul olması, yaklaşık %20'sinin okuma yazma bilmemesi, %90'ının ise herhangi bir mesleğe sahip olmaması bile başlı başına Suriye'deki kadınların sistem tarafından nasıl ihmal edildiğini gözler önüne sermektedir.

İnsanlar, savaşın ortasında ülkelerinde kalmak ile belki ölüme varacak bilinmez bir yolculuğa gitmek arasında seçim yapmaya zorlanmıştır. Kalanlar, güvenlik, sağlık ve yiyecek endişeleri ile boğuşmaya çalışırken umudun olmadığı bir yaşam mücadelesi vermektedir. Kadınlar şiddetin yanı sıra, erken yaşta evlilik ve gebelik gibi çeşitli risklerle karşılaşmaktadır. Ülkede kalanlar açısından değerlendirildiğinde yaşamsal hizmetler yerine getirilememektedir, içsavaş sırasında su ve elektrik altyapıları ciddi hasar görmüştür ve sağlık hizmeti neredeyse verilememektedir, çatışmanın ezici etkileri altında ekonomi ciddi sıkıntı altındadır ve toplamda çok az iş ve işletme çalışır durumdadır (ICRC, 2015).

Kalanların yaşam mücadelesinin yanında durum, gidenler açısından da pek parlak değildir. Yaşamla ölüm arasında yapılan zorlu yolculuklardan sonra sığınmacı/mülteci/misafir olarak başka ülkelere giden Suriyeliler'in ülkede kalanlarla benzer sıkıntıları yaşadıkları söylenebilir. Bu sığınmacıların büyük çoğunluğu Suriye'den yanlarına herhangi bir mal veya nakit almaksızın kaçtığı için oldukça zor koşullar altında yaşamaktadır. UNHCR Genel Sekreteri António Guterres'in sözleriyle, “Yüz binlerce kadın için yıkılmış vatanlarından kurtulmak zorlukların bilindiği bir yolculuğun ilk adımıydı... Paraları tükendi, günlük güvenlik tehditleri karşısında ve erkeklerini kısır bir savaşa zorlamaktan

başka suça maruz kalmamak için mücadele ediyorlar” (UNHCR, 2014a). Benzer bir örnek Türkiye’deki kamplara sığınan kadınların durumudur: “Önümüzdeki 7 gün için yeterli yiyeceğe ya da yiyecek temin edebilecek paraya sahip misiniz?” sorusuna kadınlardan %78’i hayır cevabını vermiştir (AFAD, 2014: 9). Kocasını Suriye’de kalırken, Suriye’den bombardıman nedeniyle çocukları için kaçarak Ürdün’e sığınan Um Nawwaf², Mafrak valiliğinde küçük bir apartmanda beş çocuğu ile yalnız yaşıyor. Um Nawwaf, bir mülteci olmanın ne kadar zor olduğunu şöyle anlatmıştır: “Başımın üstünde bir çatı koymak için para harcamak zorundayım, oğlum Nawwaf okulu bırakmak zorunda kaldı ve masraflarla bana yardımcı olacak bir iş bulmalıydı, henüz 13 yaşında ve çalışıyor... Para, yiyecek ve diğer önemli öğeleri satın almakla birlikte kira, yakıt ve elektrik faturalarını ödememize yardımcı oluyor. Yaşamı katlanılabilir kılıyor” (ICRC, 2015). Bu örnek, ülkelerinden kaçanların güvenliğinin hala ne derece tehdit altında olduğunu, yaşam mücadelesinin ağırlığını göstermektedir. 2015 yılında yayınlanan “Yalnız Kadın- Suriyeli Mülteci Kadınların Hayatta Kalma Mücadelesi” (*Woman Alone-the Fight for Survival by Syrian Refugee Women*) isimli BM raporuna göre, Suriyeli mülteci kadınlar alışılmadık ve bazen düşmanca olan ortamlara son vermek için mücadele etmektedir. Çoğu, çifte travma ile karşı karşıyadır: kayıpların acısı veya ailelerinden ayrılmaya eşlik eden sürgünde yapayalnız yaşamak” (UNHCR, 2014b: 68). Gidenlerin kalanlara nazaran daha umutlu olduğu söylenebilse de her ikisinde de yaşanan ortak bir insanlık ve onur mücadelesidir. Mevcut toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri, yoksulluk, krizi sırtlanan kadınları daha fazla şiddet, sömürme, ticaret, erken ve zorla evlilik riskine sokmaya devam etmektedir. Suriyeli kadınlar, ülkeler ve uluslararası sınırları aşarak geldikleri mülteci kamplarında da orantısız şiddetle karşılaşmaktadır (UN Women, 2013; WILPF, 2016).

Kadınların durumu değerlendirildiğinde, altı yıllık çatışmanın aile içindeki yapıları değiştirdiği, kadın merkezli hanelerin yükselişe geçtiği kolaylıkla görülebilir. Ailelerin dağılması ile kadınların eş ve anne kimliklerinde yaşanan derin kırılmalar, dolaylı ve dolaysız şiddetin artışı, tecavüzler, kadın ve kimlik bulanımlarının artışı artarak devam etmektedir. Feministlerin de belirttiği gibi savaşlar özellikle evlerde, topluluklar içinde ve hatta kadınların vücutları üzerinde yaşanmaktadır (Rehn ve Sirleaf, 2002). Toplumsal cinsiyete dayalı dışlanma, ayrımcılık ve kadınlara yönelik şiddetin çeşitli biçimleri, devam eden çatışmalarla artmaktadır. Çatışma sırasında Suriye’de kadınlara yönelik şiddet biçimleri, zorla yerlerinden edilme ve kaybolma, cinsel taciz, tecavüz, erken zorla evlilik, namus cinayetleri, aile içi şiddet (IPV/ *intimate partner violence*) ve

² Um Nawwaf; NAwwaf’ın annesi anlamındadır. Suriyeli kadınlar, sistemden korktukları, eşleri, aileleri Suriye’de kaldığı için kendi isimlerini gizleyerek, yerine çocuklarının isimleri ile açıklama yapmayı seçmekte, kendi kimliklerini annelik üzerinden tanımlamaktadır.

kaçırma olayları olarak sayılabilir. GAPS³ üyesi Uluslararası Kurtarma Komitesi (2013), aile içi şiddetin, zorla evlilik, cinsel saldırı ve istismarın yaygınlaşmasına dair endişelerin arttığını bildirmiştir (FIDH, 2013). Bu şiddet biçimlerinin kadınlar üzerinde açık ve belirgin etkileri olduğu bilinmektedir. Aile içi şiddet, erken yaşta evlilik ve çok eşli evlilikler, özellikle kırsal kesimdeki Suriyeliler arasında zaten önceden de sıklıkla görülmekteyken içsavaşla birlikte artmıştır. Resmi rakamlara göre, 2010 yılında Şam'da kayıtlı evliliklerin %5'i çok eşli iken bu oran, 2015 yılında %30'a çıkmıştır (Haddad, 2016). Burada Suriyeli Maha'nın sözleri yaşananlara çarpıcı bir örnek olabilir. 31 yaşındaki Maha, eş içsavaşta öldükten 6 ay sonra iki çocuğu için bir karar alarak, kuzeninin ikinci karısı olur: "Kocam öldükten sonra çocuklarımla yalnız kaldım ve çok zorlandım, kuzenim evlenmemizi önerdi, şimdi karısı ve çocukları ile yaşıyorum. Benim için çok zor bir karardı çünkü karısı benim yakın arkadaşım" (Haddad, 2016). İçsavaşta erkek nüfusun azalması ile artan "bekar kadın" sayısına yönelik, Maha'nın kuzeni/yeni eşinin ifadesiyle kadınların "itibarlarını korumak için" bulunan çözüm çok eşlilik (Haddad, 2016).

Kadınların yaşadığı en büyük travmalardan biri ölümlerin ötesinde kayıplardır (Gasser, 2016). Sevdiklerinin akıbetleri hakkında bilgiye ulaşamamak güvensizliğin devam ettiği bir ortamda tam anlamıyla travmatik sonuçlar doğurmaktadır. Savaşın getirdiği yıkımın yanı sıra, sadece kadın kimlikleri nedeniyle karşılaştıkları zorluklarla mücadele etmeye çalışırken, kadınlar çözüm araçlarından yoksun, yalnızlaşmışlardır. Kamplarda dikkat çeken bir başka veri savaş travmasının psikosomatik hastalıklarla ortaya çıkması, psikolojik sorunlar yaşayan kadınların psikiyatrik ilaçları aşırı kullanma yoluna gitmesidir (AFAD, 2014: 41). Savaşın insan onuru üzerinde yarattığı yıkım, görüldüğü gibi Suriye İçsavaşı'nda daha çok kadınların omzundadır.

Suriye İçsavaşı ile yaşanan, feminist teorinin tehdit kaynakları olarak sıraladığı, ataerkillik, totaliter/erktekelci kurumlar (hükümetler, dinler, elitler, kültür) ve hoşgörüsüzlüğün tamamını kapsamaktadır. Çatışmalardan önce var olan yapısal şiddet, ataerki kültür, yıkım ile artarak toplumsal baskı ve ayırım cinsiyet üzerinden pekiştirilmiş, kadınlar çatışmalardan önceki konumları ile şu anki şartlar arasında sıkışmış, dolaylı ve dolaysız şiddet ile her gün başbaşa kalmışlardır.

³ GAPS (*Gender Action for Peace and Security*), kalkınma, insan hakları, insani yardım ve barış inşası ile ilgili sivil toplum kuruluşlarının bir araya geldiği bir platformdur. GAPS'in amacı çatışma bölgesindeki kadınlara karşı yapılması gerekenleri başta Birleşik Krallık olmak üzere dünya çapında duyurmaktır (GAPS).

4. SURIYELİ KADINLAR VE BARIŞ GİRİŞİMLERİ

Savaşın ve yıkımın olumsuzluğuna karşın, Suriyeli kadınlar topluluklarındaki liderler olarak, insani yardım, barış inşaatı ve çatışma çözümü konularında önemli roller oynamaya yönelik ilham verici esneklik ve kararlılık örnekleri sunmaktadır. Bilgi üretim süreçlerinin kadın deneyimlerini dışladığı vurgusuna feminist teorinin çözümü ilk olarak kadını görünür kılmaktan geçer (Beasley, 1999: 4), nesnel olarak sunulan değer yargılarının erkek deneyimlerini yansıtarak kadın deneyimlerini dışladığı vurgulanır (Gilligan, 1984: 15). Hem kadın deneyimlerini yansıtan hem de savaşın sona ermesi, bu aşamada da sürecin kadınlar açısından olabildiğince doğru yönetilebilmesi için gerçekleştirilen uluslararası yardımlar umut vericidir. Örneğin, Suriyeli kadınların çeşitli katmanlarda katılımını sağlayan “bir kadın yeter” (*it takes a woman*) kampanyası, UN Women (BM KADIN)’ın da katıldığı bir konferansa dönüşmüş, Suriye’deki durumu ve bölgedeki krizin etkilerini ele almak için 70 delegasyon, BM ajansları, sivil toplum, kalkınma örgütleri, hükümet ve bakanlardan oluşan temsilciler bir araya gelmiştir (UNWomen, 2017). Sosyal medya vasıtasıyla başlatılan ve yaygınlaştırılan kampanya, resmi ve gayri resmi barış süreçlerinde yer alan Suriyeli kadın eylemcilerin kamusal profilini yükseltmeyi ve devam eden barış görüşmelerinde Suriyeli kadınların katılma hakkı ve katma değeri üzerindeki toplu tartışmayı etkilemeyi hedeflemiştir. Amaç, uluslararası paydaşları, kadınların barış inşa etme rolünü tanımaya ve Suriyeli kadınları barış inşasına davet etmeye teşvik etmektir. UN Women Arap Devletleri Bölgesel Yöneticisi Muhammed Naciri’nin sözleriyle: “Mülteci ve ev sahibi topluluklar içinde çalışıyoruz ve BM Sistemi’nin insani krize tepkisini destekliyoruz. UN Women da barış sürecine kadınların katılımını desteklemek ve seslerini duyurmak için çalışıyor. Bugün, Suriyeli kadınlar Suriye için barışın mümkün olduğu mesajını göndermeyi seçiyor” (UNWomen, 2017). Naciri’nin sözleri, feminist uluslararası ilişkilerin ışığında barış için kadınların önemini ve kadınların sesinin duyurulması vurgusunu desteklemektedir.

Suriye’ye yönelik bir diğer girişim yine BM çatısı altında, BM Kalkınma Programı (UNDP) çerçevesinde Suriye’de kalan kadınlara yönelik gerçekleştirilmektedir. Tartus bölgesi, Suriye’deki içsavaş sırasında göreceli olarak barışçıldır, büyük silahlı çatışmalardan doğrudan etkilenmemiştir. Bununla birlikte, ülkenin diğer kesimlerinden kaçanların bölgeye girişi ile şartlar değişmeye başlamıştır. Genellikle güvenlik yoksunluğundan ve hayat koşullarının kötüleşmesinden kaçanların büyük bir yüzdesini kadınlar ve çocuklar oluşturmuştur. Valilik yardımları, sürekli devam eden insan akını sonucunda yetersiz kalınca sosyal hizmetler zayıflamış, sığınma ve barınak evlerinde sağlık bakımı ve onarım kapasitesi kısıtlanmıştır. Sonuç olarak, su boruları bozulmuş, barınaklarda büyük miktarda atık ve su bataklığı oluşmuş, bu

durum hastalıklarının, böceklerin ve kemirgenlerin yayılmasına neden olmuştur. UNDP'nin katkısıyla, Tartus'taki kadınlara sıhhi tesisat alanında iş imkânı sağlamak için bir girişim başlatılarak hasarlı boruların veya diğer tesisatların onarımı için araç kitleri ve işbaşı eğitimi verilmiş, kadınlara iş ve gelir güvencesi sağlanmıştır. (UNDP, 2016). Küçük bir bölgede, az sayıda kadını etkilese de bu projede çalışarak elde ettiği parayla, kendisi ve eşi için barınaklarında ikinci bir oda inşa eden Aisha'nın sözleri dikkat çekici: "Suriyeli kadınlar güçlüdür ve her alanda çalışabilirler, erkeklere özel iş yoktur" (UNDP, 2016). Bu projenin ilhamıyla, daha büyük bir program sayesinde Suriye'de 6 ilin 1324 işletme ve tarımsal girdisinin onarılması desteklenmiş, işletmeler yeniden canlandırılmıştır (UNDP, 2016). Kadınların çalışmasına karşı var olan toplumsal baskının, giderek nasıl aşıldığını gösteren bu örnek, kadınların kendi potansiyellerini ortaya koyarak güçlerini hissetmeleri açısından çarpıcıdır.

Savaşın bir kadın üzerindeki yıkımını gösteren, yetersiz bile kalsa yardımların etkisini anlatan, Kızılhaç Suriye Delagasyon Başkanı Marianne Gasser'in tanıklığındaki bir alıntıya bu noktada değinilmelidir. Gasser'in sözleriyle; "Yardım ettiğimiz genç Suriyeli bir kadın doğurma eşiğinde, ancak son dört gündür bilincini kaybetmiş, gülümsüyordu. Ona yardım getirdiğimiz için mutlu olduğunu sandım, yanılmışım. Bana yaklaştı ve fısıldadı: "Ne yaptığımızı biliyor musunuz, buraya dışarıdan gelen insanlar? Bizimle konuşarak, bizi hatırlayarak, bize birşeyi yeniden verdiniz: onurumuzu. Teşekkür ederim." (Gasser, 2016).

Bu yardım projelerinden görülebileceği gibi, kadınların desteklenmesi ile barış ve kararlılığı taahhüt eden örgütler, kadınlara yönelik sistematik şiddetin önlenmesinin anahtarıdır. Bu örgütler, kadınlara destek verip onlara iş sahaları açarak hem yerel işletmelerin canlanmasını sağlamış hem de kadınların kendi güçlerini farkına varmalarını sağlayarak bölge ve barış için umut olmuştur. Bu çalışmalardan bir diğeri ise, Türkiye'deki mülteciler için gerçekleştirilen AFAD projesidir. Suriye'deki çatışmaların başlaması ile yoğun bir Suriyeli akını ile karşılaşan Türkiye Hatay, Gaziantep, Şanlıurfa, Kilis, Mardin, Kahramanmaraş, Osmaniye, Adıyaman, Adana, Malatya'da bölme, çadır ya da konteynerlar kurarak barınma merkezleri açmıştır (AFAD, 2017). Kadınlar için erken yaşta evlilik ile ilgili farkındalık kampanyaları yürütülmeye devam etmektedir. Ayrıca AFAD, 2014 yılında barınma merkezlerinde kalan Suriyeli kadınlara yönelik olarak onların durumları hakkında bilgi edinmek, karşılaştıkları problemleri tespit etmek ve özellikle yaşadıkları trajediye dikkat çekmek üzere bir saha araştırması gerçekleştirmiştir. Yüzyüze görüşmeler yoluyla sorunları hakkında bilgi edinilmiş "hem şartların iyileştirilmesi hem de AFAD olarak verilen değerlerin bir göstergesi olarak kabul edilmesi" umuduyla bir rapor hazırlanmıştır (AFAD, 2014). Rapor kadınların seslerini duyurabilmeleri için önemli bir işleve

sahipse de bu rapordan hareketle kadınların sorunlarına dönük, onlara özgü herhangi bir proje henüz uygulanmamıştır.

Pozitif barışın sağlanabilmesi için öncelikle negatif barışa geçilmesi önemlidir, savaşın ve şiddetin sona ermesi sağlanmalıdır. Suriye İçsavaşı'nı sonlandırmak için siyasi çözüm yönünde hareket edilmesi ve bu süreçte kadınların da dahil edilebilmesi amacıyla, Şubat 2016'da BM Suriye Kadın Danışma Kurulu oluşturulmuştur. Kurul, barış görüşmelerinde BM barış elçisine danışmanlık yapacak farklı politik, dini ve mesleki geçmişlerden oluşan 12 Suriyeli kadından oluşmaktadır. UNWomen, bu girişimi tarihi bir an olarak değerlendirmiştir (Alfred ve Mohamed, 2016). Ancak, Kurul memnuniyetle karşılanırsa da resmi bir danışma rolü bulunmamakta, daha ziyade, tavsiyeleri istendiğinde toplanmaktadır. Feminist uluslararası ilişkilerin vurguladığı kadını "barışın inşası" misyonu ile sınırlandırmanın da ötesinde aslında, bu oluşumda kadın varlığı sergilense de işlevselleşmesi sağlanmamaktadır. Örneğin, durağanlaşmış barış görüşmelerinde bu kurula ne kadar istişare edileceği henüz bilinmemekte ve bu bir kurala bağlanmamaktadır. Kaldı ki, siyasi etki anlamında kadınların konuları, sorunu daha da karmaşık hale getirmektedir. 2015'te Paris'te Suriye mülteci krizini görüşmek için ABD, Avrupa ve Ortadoğu dışişleri bakanlarının katıldığı toplantının fotoğrafı durumu özetlemektedir (Staff, 2015). Odada birçok siyasi lider vardır, masada otururlar ancak masada oturan kadın yoktur çünkü bu ülkelerden herhangi birinde bir kadın dışişleri bakanı yoktur. Oysa feminist uluslararası ilişkilerin işaret ettiği gibi, Suriye'de uzun vadeli barışı sağlamak ve sürdürmek için gerçekleşen toplantılarda kadınların rollerinin geliştirilmesi ve barış görüşmelerine dahil edilerek kadınların geleceklerini ve ülkelerinin geleceğini şekillendirmede söz sahibi olabilmelerinin sağlanması esastır. Suriye Kadın Danışma Kurulu'nun BM delegasyonuna gayri resmi dahil edilmesi yeterli değildir, kadınların masaya oturmaları ve eşit derecede konuşmaları gerekir, Suriye'nin geleceğinde kadınların eşit vatandaş olarak rolleri tanınmalı ve artırılmalıdır.

Suriye'de çatışmaların durması, barış ile yeni bir toplum inşasının birlikte sağlanması, kısa zamanda ise ülkede kalanların ya da başka yerlere gidenlerin güvenliklerinin sağlanabilmesi için kadınların da süreçte etkin olmalarının gerekliliği ortadadır. Uluslararası girişimlere bakıldığında, kadınların seslerini duyurmaları, var olan sorunlarını gidermeleri için önemli adımların atıldığı söylenebilir. Ancak şimdiye kadar siyasi çözüm süreçlerinde, kadınların katılımı gerçekleşmemiştir. Suriye'deki birçok kadın hakları savunucusunun ifade ettiği gibi "barış inşası, ani ateşkes ve siyasi bir çözüm bulmak için kapsamlı görüşmelerle başlayan ve bütün vatandaşlar için adalet ve eşit haklarla sonuçlanan bir süreçtir" (Badael Foundation ve Kvinna till Kvinna, 2015). Suriye'deki kadınlar, göstermelik kalmış platformların ötesinde barış

görüşmelerine katılabilmeli ve bunlara etkide bulunabilmelidir. Suriyeli kadınların barış inşa süreçlerine kapsamlı ve etkin biçimde dahil edilmemeleri halinde, Suriye'deki barış gerçek anlamda sağlanamayacak, sağlansa bile sürdürülemezdir (GAPS, 2016). Kadınların etkin olmadığı göstermelik zeminler oluşturmak, kalıcı barışın sağlanmasını daha da zorlaştırarak, içsavaş sürecini içinden çıkılmaz bir hale sokmaktadır.

5. SONUÇ

Feminist uluslararası ilişkiler, öncelikle kadının görünmezliğinin ve dışlanmışlığının tartışılması ile kadının uluslararası ilişkilerdeki varlığının kabulünü sağlamıştır. İkinci olarak uluslararası ilişkiler kavramlarına yönelik, günümüzdeki sorunları anlama ve anlamlandırmada önemli bir çerçeve sunarak güvenliği yeni baştan tanımlamıştır. Yalnızca devletin güvenliğinden farklı olarak bireyler üzerinden yükselen bir güvenlik tanımlamasıyla, devletin cinsiyetçi yapılarını ele alarak güvensizliğin nedenlerini sorgulamışlardır. Ek olarak, yüksek politika alanından dışlanan kadınların görünürlüğünün artırılması ve alandaki cinsiyetçi ayırımın sorgulanması/son bulması için çalışmıştır.

Suriye İçsavaşı'na feminist uluslararası ilişkiler açısından bakmaya çalışan bu çalışmada varılan birkaç sonuçtan bahsedilebilir. Öncelikle, feminist teorinin eleştirdiği çatışma çözümü misyonu ile sınırlandırılan kadın modelinin hala geçerliğini koruduğu, hatta Suriye'ye dönük çözüm önerilerine bakıldığında daha geri bir noktada durulduğu söylenmelidir. Kadınlar, etkili platformlarda yeterince yer alamamakta, çözüm masasında oturamamaktadır. Oysa dış politika yapım sürecinde eşitsizlik, çözüm ayağında yetersizliği, nihayetinde kalıcı barışın tesisinde zorlukları beraberinde getirir. Feministlerin sonuç değil bir süreç biçiminde değerlendirdikleri "pozitif barış" kavramıyla, yapısal şiddetin sona erdiği bir sistem, ancak kadınların aktör olabilme haklarının sağlanmasıyla mümkündür.

Feminist teorinin Suriye İçsavaşı'nın sona ermesi ve kalıcı barışın sağlanması için süreçte yol gösterici olabileceği, uluslararası girişimlerin bu doğrultuda yetersiz de olsa adımlar attıkları tespit edilmiştir. Feminist teorinin önerilerinden kadının bilgi kaynağı olması ve sesinin duyulmasının önündeki engeller aşmaya çalışılmaktadır. Tartışılan örneklerde görüldüğü gibi, henüz tam anlamıyla işlevsel olmasa da kadınların seslerini duyurmaya çalıştıkları zeminler oluşturulmaya başlanmıştır, ancak bunların geliştirilmeye ve artırılmaya ihtiyacı vardır. Bilgi kaynağı olmanın ötesinde kadın siyasetçi, kuramcı ve araştırmacı sayısının artırılması gereklidir. Kadınların çözüm masalarına erişebilmeleri ve kendi gelecekleri için aktör olabilmeleri, barışın inşasında ve toplumsal güvenliğin sağlanmasında önemlidir. Farklı çözümlerin bulunması için insani yardım kuruluşlarının devreye girerek kayıpların önüne

geçmesi ve bu sayede geride kalanların psikolojik sağlıklarının mümkün olduğunca korunabilmesi için çözümler bulunmaya çalışılabilir. Çatışmanın uzaması, başta kadınlar olmak üzere bireylerin üzerinde uzun dönemli ve kalıcı etkiler bırakacaktır. Kaldı ki, şiddetin bölgesel etkisi ile Suriye Savaşı'ndan gelen şok dalgaları, komşu ülkelerde de ciddi sıkıntılar yaratarak devletlerin kırılma eğilimini artırmıştır. 5 milyonun üzerinde Suriyeli'nin komşu ülkelere kaçması, bu devletlere muazzam bir yük getirmiş ve ekonomik, sosyal, siyasal sorunlara yol açmıştır. Şiddetin sona erdirilmesi ve kalıcı barışın sağlanması bölgesel güvenlik açısından çok önemlidir. Çatışmanın taraflarını uzlaşmaya itmek için daha güçlü bir kararlılığa ihtiyaç vardır.

Feminist teorinin eleştirdiği, kadınların korunan, savunmasız, etkisiz etiketleriyle ele alınması ve özellikle çocuklarla (kadın ve çocuk kalıbı çerçevesinde) aynı sınıflandırmada değerlendirilmesi önemli bir bakış açısı sorunudur. Yapılan araştırmalarda sıklıkla aynı data seti içerisinde kadın ile çocuğu birlikte değerlendirmek yerine, çözümün kadının ancak eş değer bir katılımcı konuma sahip olması ile mümkün olabileceği vurgulanmalıdır. Kadının, kadın kimliğinden kaynaklanan konumu göz ardı edilmeden farklı özelliklere ve sorunlara sahip olduğunun görülmesi önemlidir.

Suriye'de çatışmanın sona ermesi, kalıcı barışın sağlanması ve pozitif barış sürecine geçilmesi çok zor ve uzun süre gerektirse de kadınların bugün yaşadıkları sıkıntılarla geleceğin toplumunu yaratmada etkili olmaya, uluslararası girişimler yetersiz olsa da seslerini duyurmaya başladıkları görülebilir. Diğer yandan, yapısal şiddetin çok önceden toplumsal dokuya işlediği Suriye'de yaşanan deneyim, kadınların yeni toplumsal roller edinmelerine, bir yönüyle bilinç, eğitim düzeylerinin artarak güçlenmelerine ve en önemlisi güçlerinin farkına varmalarına neden olmuştur. Barışın tesisinden sonra, kadınların edindikleri deneyimlerle toplumsal eşitliğin peşinde olacaklarını öngörmek çok yanlış olmayabilir. Kadınların toplumsal rollerde değişiminin geri dönüşsüzlüğü, kalıcı barışın sağlanmasının ve devamlılığının garantörü olabilir.

KAYNAKÇA

Alfred, Charlotte ve Mohamed, Farah (2016), "After Years Of Being Sidelined, Syrian Women Aim To Make History At Peace Talks", 17.03.2016, http://www.huffingtonpost.com/entry/syria-women-peace-talks_us_56e9cdeae4b0860f99db7d7c?utm_hp_ref=world%20 (11.05.2017).

AFAD (2014), “Türkiye’deki Suriyeli Kadınlar”, https://www.afad.gov.tr/upload/Node/3932/xfiles/turkiye_deki-suriyeli-kadinlar_-2014.pdf (10.05.2017).

AFAD (2017), “Barınma Merkezlerinde Son Durum”, <https://www.afad.gov.tr/tr/2374/Barinma-Merkezlerinde-Son-Durum> (10.05.2017).

Alodaat, Laila (2014), “The Armed Conflict in Syria and its Disproportionate Impact on Women”, http://www.fes.de/gender/infobrief5/pdf_content/FES_IL5_FOCUS02.pdf (10.05.2017).

Ataman, Muhittin (2009), “Feminizm: Geleneksel Uluslararası İlişkiler Teorilerine Alternatif Yaklaşımlar Demeti”, *Alternatif Politika*, 1 (1): 1-41.

Aydın Koyuncu, Çiğdem (2012), “Feminist Uluslararası İlişkiler Yaklaşımları Açısından Güvenlik Konusunun Analizi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 67 (1): 111-139.

Beasley, Chris (1999), *What is Feminism? An Introduction to Feminist Theory* (London: Sage).

Blanchard, Eric M. (2003), “Gender, International Relations, and the Development of Feminist Security Theory”, *Signs*, 28 (4): 1289-1312.

BM (2011), “Güvenlik Konseyi’nin 1325 Sayılı Kararı: Kadınlar, Barış ve Güvenlik”, <http://www.peacewomen.org/assets/file/TranslationInitiative/1325/1325turkish.pdf> (10.05.2017).

Doğan, Fazlı ve Duygu Özlük (2016), “Feminist Uluslararası İlişkiler ve Uluslararası İlişkiler Eleştirisi: Cinsiyet, Devlet ve Güvenlik”, *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16 (32): 43-60.

Egbakan, Mine ve Gonca Şahin (2014), “Uluslararası İlişkilerde Feminist Yaklaşımlar”, Şahin, Metin ve Osman Şen (Der.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri Temel Kavramlar* (Ankara: Kripto Kitaplar): 251-280.

Eken, Mehmet Evren (2014), “Feminizm, Maskülenite ve Uluslararası İlişkiler Teorisi: Uluslararası Siyasetin Toplumsal Cinsiyeti”, Gözen, Ramazan (Der.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (İstanbul: İletişim): 443-492.

Enloe, Cynthia (1989), *Bananas, Beaches and Bombs: Making Feminist Sense of Internaional Politics* (Berkeley CA: University of California Press).

FIDH (2012), “Violence Against Women in Syria: Breaking The Silence”, https://www.fidh.org/IMG/pdf/syria_sexual_violence-web.pdf (11.05.2017).

Galtung, Johan (1969), “Violence, Peace and Peace Research”, *Journal of Peace Research*, 6 (3): 167-191.

Galtung, Johan (1996), *Peace by Peaceful Means: Peace and Conflict, Development and Civilization* (London: Sage Publications).

GAPS (2016), <http://gaps-uk.org/campaign/women-in-syria/> (09.05.2017).

GAPS, <http://gaps-uk.org/> (25.07.2017).

Gasser, Marianne (2016), “Syria Conflict: Siege and Suffering”, Uluslararası Kırmızı Haç Komitesi, <https://www.icrc.org/en/document/syria-conflict-siege-warfare-and-suffering-madaya> (09.05.2017).

Gilligan, Carol (1984), *In A Different Voice* (Cambridge: Harvard University Press).

Gürpınar, Bulut (2016a), *Türkiye’de Milli Güvenlik Söylemi ve Dış Politika* (İstanbul: Beta).

Gürpınar, Bulut (2016b), “Kırılgan Devlette Çocuk Olmak: Mısır ve Suriye”, *Yeni Ortadoğu: Toplum, Siyaset ve Ekonomi Konferansı, Işık Üniversitesi, 24-25 Mart 2016 (FMV Işık Üniversitesi Yayınları): 64-78.*

Haddad, Rim (2016), “Polygamy and Divorce on The Rise in War-Torn Syria”, <https://www.alaraby.co.uk/english/indepth/2016/9/12/polygamy-and-divorce-on-the-rise-in-war-torn-syria> (14.05.2017).

Hill, Christopher (1999), ““Where are we going?” International Relations and the voice from below”, *Review of International Studies*, 25 (1): 107-122.

Hutchings, Kimberly (2000), “Towards A Feminist International Ethics”, *Review of International Studies*, 26: 111-130.

ICRC (2015), “Syrian Refugees in Jordan: Fear, Anxiety and Hope – All Part of Daily Life”, <https://www.icrc.org/en/document/syria-refugees-jordan> (09.05.2017).

IRC (2014), “Women of Syria”, <https://www.rescue-uk.org/sites/default/files/Women%20of%20syria%20-%20For%20web%20version2.pdf> (06.05.2017).

Kardam, Nüket (2003), "Toplumsal Cinsiyet Perspektifiyle Uluslararası İlişkiler", Kaya, Ayhan ve Günay Göksu Özdoğan (Der.), Uluslararası İlişkilerde Sınır Tanımayan Sorunlar, Göç, Yurttaşlık, İnsan Hakları, Toplumsal Cinsiyet, Küresel Adalet ve Güvenlik (İstanbul: Bağlam Yayınları): 299-332.

Keyman, Fuat (2000), Küreselleşme, Devlet, Kimlik/Farklılık: Uluslararası İlişkiler Kuramını Yeniden Düşünmek (İstanbul: Alfa Yayınları).

Lapid, Yosef (1989), "The Third Debate: On the Prospects of International Theory in a Post-Positivist Era", International Studies Quarterly, 33 (3): 235-254.

Maurer, Peter (2017), "The Four Things We Must Do to Reduce Suffering in Syria", Uluslararası Kırmızı Haç Komitesi Suriye'nin Geleceği Konferansı, Brüksel, <https://www.icrc.org/en/document/brussels-conference-syria> (09.05.2017).

Mounzer, Lina (2016), "War in Translation: Giving Voice to the Women in Syria", <http://lithub.com/war-in-translation-giving-voice-to-the-women-of-syria/> (14.05.2017).

Özlük, Erdem (2007), "Feminist Yaklaşım", Çakmak, Haydar (Der.), Uluslararası İlişkiler: Giriş, Kavram ve Teoriler (Ankara: Platin Yayınları): 198-204.

Pankhurst, Donna (2010), "Sexual Violence in War", Shepherd, Laura L. (Der.), Gender Matters in Global Politics- A Feminist Introduction to International Relations (London: Routledge): 148-160.

Paffenholz, Thania, Nick Ross, Steven Dixon, Anna-Lena Schluchter ve Jacqui True (2016), "Making Women Count-Not Just Counting Women: Assessing Women's Inclusion and Influence on Peace Negotiations," Inclusive Peace and Transition Initiative and UN Women, <http://www.inclusivepeace.org/sites/default/files/IPTI-UN-Women-Report-Making-Women-Count-60-Pages.pdf> (11.05.2017).

Peterson, V. Spike (1992), "Security and Sovereign States: What is at Stake in Taking Feminism Seriously", Peterson, V. Spike (Der.), Gendered States: Feminist (Re)Visions of international Relations Theory (Boulder-Colo: Lynne Rienner): 31-64.

Peterson, V. Spike ve Anne Sisson Runyan (1999), Global Gender Issues (Oxford: Westview Press).

Pettman, Jan Jindy (2004), "Feminist International Relations After 9/11", *The Brown Journal of World Affairs*, 10 (2): 85-96.

Reanda, Laura (1999), "Engendering The United Nations: The Changing International Agenda", *European Journal of Women's Studies*, 6 (1): 49-68.

Reardon, Betty (1990), "Feminist Concepts of Peace and Security", Smoker, Paul vd. (Der.), *A Reader in Peace Studies* (Oxford: Pergamon Press): 136-143.

Rehn, Elisabeth ve Ellen Johnson Sirleaf (2002), *Women, War and Peace: Progress of the World's Women* (New York: UN Development Fund for Women).

Ripsman, Norrin M. (2004), "False Dichotomy: When Low Politics is High Politics", Paper presented at the annual meeting of the International Studies Association, Le Centre Sheraton Hotel, Montreal, Quebec, Canada, 2004-03-17, http://www.allacademic.com/meta/p73388_index.html (25.07.2017).

Shepherd, Laura J. (2009), "Gender, Violence and Global Politics: A Contemporary Debates in Feminist Security Studies", *Political Studies Review*, 7 (2): 208-219.

Simmons, Ann M. (2017), "Widowed, divorced, abandoned – Syrian refugee women forge new lives in Jordan", <http://www.latimes.com/world/global-development/la-fg-global-women-syrian-refugees-snap-story.html> (14.05.2017).

Spring, Ursula Oswald (2002), "Sustainable Development with Peace Building and Human Security", Tolba, M. K. (Der.), *Our Fragile World, Challenges and Opportunities for Sustainable Development Forerunner to the Encyclopedia of Life Support Systems*, Vol. 1 (Oxford: Eolss Publishers): 873-916.

Staff, Witw (2015), "No Women Seated around the table at Syria Talks in Paris", <http://nytlive.nytimes.com/womenintheworld/2015/12/14/no-women-seated-around-the-table-at-syria-talks-in-paris/> (11.05.2017).

Stancich, Lara (1998), "Discovering Elephants and a Feminist Theory of International Relations", *Global Society*, 12 (1): 125-140.

Steans, Jill (1998), *Gender in International Relations: An Introduction* (Cambridge: Polity Press).

Sylvester, Christine (2002), *Feminist International Relations: An Unfinished Journey* (Cambridge: Cambridge University Press).

Stone, Laurel (2014), “Women Transforming Conflict: A Quantitative Analysis of Female Peacemaking”, <https://ssrn.com/abstract=2485242> (11.05.2017).

Terriff, Terry (1999), *Security Studies Today* (Cambridge: Polity Press).

Tickner, Ann J. (1988), “Hans Morgenthau’s Principles of Political Realism: A Feminist Reformulation”, *Millennium – Journal of International Studies*, 17(3): 429-440.

Tickner, Ann J. (1992), *Gender in International Relations* (New York: Colombia University Press).

Tickner, Ann J. (1994), “Feminist Perspectives on Peace and World Security in the Post-Cold War Era”, Michael T. Klare (Der.), *Peace and World Security Studies: A Curriculum Guide* (Boulder Co: Lynne Rienner): 43-54.

Tür, Özlem ve Çiğdem Aydın Koyuncu (2010), “Feminist Uluslararası İlişkiler Yaklaşımı: Temelleri, Gelişimi, Katkı ve Sorunları”, *Uluslararası İlişkiler*, 7 (26): 3-24.

Tür, Özlem ve Çiğdem Aydın Koyuncu (2014), “Uluslararası İlişkilerde Toplumsal Cinsiyet”, Balta, Evren (Der.), *Küresel Siyasete Giriş* (İstanbul: İletişim Yayınları): 221-238.

UNDP (2016) “The Resilient Women of Syria”, <http://www.undp.org/content/undp/en/home/ourwork/ourstories/the-resilient-women-of-syria-.html> (14.05.2017).

UNHCR (2014a), “Syrian Refugee Women Fight for Survival as They Head Families Alone”, http://www.unhcr.org/turkey/uploads/root/syrian_refugee_women_fight_for_survival_as_they_head_families_alone.pdf (14.05.2017).

UNHCR (2014b), “Woman Alone”, <http://www.unhcr.org/ar/53bb8d006.pdf> (14.05.2017).

UNHCR (2017), “Syria Regional Refugee Response”, <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/regional.php> (09.05.2017).

UNWomen (2017), <http://www.unwomen.org/en/news/stories/2017/4/news-it-takes-a-woman-to-build-peace-in-syria#sthash.cYqeQjTT.dpuf> (11.05.2017).

Waever, Ole (1998), “Insecurity, Security and Asecurity in the West European Non-War Community”, Barnet, Emanuel Michael (Der.), *Security Communities* (Cambridge: Cambridge University Press): 69-118.

Weber, Cynthia (2001), *International Relations Theory: A Critical Introduction* (London: Routledge).

Whitworth, Sandra (1994), *Feminism and International Relations-Towards a Political Economy of Gender in Interstate and Non-Governmental Institutions* (London: Macmillan).

Wolfers, Arnold (1952) "National Security as an Ambiguous Symbol", *Political Science Quarterly*, 67: 481-502.

Yöney, Sevgi (1996), "Uluslararası İlişkiler, Feminizm ve Türkiye", Sönmezoğlu, Faruk (Der.), *Değişen Dünya ve Türkiye* (İstanbul: Bağlam Yayıncılık): 103-121.

Zwingel, Susanne (2012), "How Do Norms Travel", *Theorizing International Women's Rights in Transnational Perspective*, *International Studies Quarterly*, 56 (1): 115-129.